

**MIS ON
ANTIIKFILOSOOFIA?**

GIGANTUM HUMERIS

SARJA KOLLEGIUM

Airi-Alina Allaste (Tallinna Ülikool)

Karsten Brüggemann (Tallinna Ülikool)

Tiina Elvisto (Tallinna Ülikool)

Indrek Ibrus (Tallinna Ülikool)

Marju Kõivupuu (Tallinna Ülikool)

Mihhail Lotman (Tallinna Ülikool, Tartu Ülikool)

Rain Mikser (Tallinna Ülikool)

Katrin Niglas (Tallinna Ülikool)

Hannes Palang (Tallinna Ülikool)

Ülar Ploom (Tallinna Ülikool)

Kristjan Port (Tallinna Ülikool)

Jaan Puhvel (California Los Angelese Ülikool)

Tõnis Pöder (Tallinna Ülikool)

Rein Raud (Tallinna Ülikool)

Raivo Stern (Keemilise ja Bioloogilise Füüsika Instituut)

Marek Tamm (Tallinna Ülikool)

Peeter Torop (Tartu Ülikool)

Jaan Valsiner (Aalborgi Ülikool)

Anna Verschik (Tallinna Ülikool)

Airi Värnik (Tallinna Ülikool)

Tallinna Ülikool

Pierre Hadot

MIS ON ANTIIKFILOSOOFIA?

Prantsuse keelest tõlkinud Anti Saar

TLÜ Kirjastus
Tallinn 2020

GIGANTUM HUMERIS

Gigantum Humeris
Pierre Hadot
Mis on antiikfilosoofia?

Tõlgitud väljaandest:
Qu'est-ce que la philosophie antique?
Éditions Gallimard 1995

Raamatu väljaandmist on toetanud Prantsuse Suursaatkond
ja Prantsuse Instituut Eestis ning Eesti Kultuurkapital

Sisuliselt toimetanud Riin Sirkel ja Toomas Lott
Keeleliselt toimetanud ja korrektuuri lugenud Leino Pahtma
Kujundanud ja küljendanud Sirje Ratso
Sarja makett: Rakett

© Editions Gallimard, Paris, 1995
Autoriõigus (tõlge): Anti Saar, 2020
Autoriõigus (järelsõna): Toomas Lott, Riin Sirkel, 2020
Autoriõigus: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2020

ISSN 2228-1029
ISBN 978-9985-58-883-3

TLÜ Kirjastus
Narva mnt 25
10120 Tallinn
www.tlupress.com

Trükk: Folger Art

*André-Jean Voelke'i
mälestuseks*

Tuleb aeg, mil end moraali ja mõistuse vallas täiustamiseks hakatakse abi otsima pigem Xenophoni „Mälestustest“ kui piiblist ja mil Montaigne'i ja Horatiust hakatakse kasutama juhtidena kõige lihtsama ja aegumatuma vahendaja-targa, möödapääsmatu Sokratese mõistmise teel.

Nietzsche

Muistsed kreeka filosoofid nagu Epiktetos, Zenon, Sokrates jt jäid tõelisele filosoofi Ideele rohkem ustavaks, kui seda tehakse meie päevil.

Millal hakkad sa ometi vooruslikult elama, küsinud Platon ühelt vanakeselt, kes talle rääkis, et võtab õppetunde vooruse kohta. Pole vaja jääda spekulerima – ükskord tuleb mõelda ka teadmiste rakendamisele. Tänapäeval aga peetakse seda, kes elab oma õpetuse järgi, unistajaks.

Kant

Iha on see, mis mõtet sünnitab.

Plotinos

Mis kohale asub polises filosoof? Temast saab inimeste kujur.

Simplikios

Kõigi koolkondade ja nende kogemuste tulemused kuuluvad meile meie seadusliku omandina. Meil pole süümepiinu, kui võtame omaks mingi stoitsistliku retsepti, olles varasemalt lõiganud kasu epikuurlikest retseptidest.

Nietzsche

Tähtsam on tahta teha head kui teada tõde.

Petrarca

Keegi aga pole mu arvates osutanud inimsoole suuremat karuteenet kui need, kes filosoofiat on õppinud otsekui mingit müüdavat kunsti.

Seneca

Platonit ja Aristotelest kujutame endale ette ainult õpetlase avaras mantlis. Nad olid tublid inimesed ja naersid oma sõprade keskel nagu kõik teisedki. Ja kui nad lõbustasidki end oma „Seaduste“ ja „Poliitika“ kokkupanemisega, siis tegid nad seda mängides; see oli kõige ebafilosoofilisem ja ebatõsisem osa nende elus; kõige filosoofilisem osa oli oskus lihtsalt ja rahulikult elada.

Pascal

Kui sind kütkestavad filosoofilised teooriad, siis istu maha ja mõtle nende üle. Kuid ära kunagi nimeta ennast filosoofiks ega piinle, kui keegi teine sind niimoodi nimetab.

Epiktetos

Meie ajal on filosoofide asemele ilmunud filosoofiaga tegelejad.

Thoreau

Kui pole voorust, on jumal ainult sõna.

Plotinos

„Ma ei ole täna midagi teinud.“ Kuidas nii, kas te pole siis elanud? See pole mitte ainult kõige põhilisem, vaid see on ka kõige säravam teie ettevõtmiste hulgast.

Montaigne

SISUKORD

Eessõna	15

ESIMENE OSA. FILOSOOFIA PLATONISTLIK MÄÄRATLUS

JA SELLE EELKÄIJAD

1. Filosoofia enne filosoofiat.....	25
Kreeka esimeste mõtlejate <i>historia</i>	25
<i>Paideia</i>	27
5. sajandi sofistid	28
2. Filosofoerimise mõiste ilmumine	31
Herodotose pärand	31
Filosoofiline tegevus, ateenlaste uhkus	32
<i>Sophia</i> mõiste	33
3. Sokratese kuvand.....	39
Sokratese kuvand.....	39
Sokraatiline mitteteadmine ja sofistlik teadmise kriitika . . .	41
Üleskutse „indiviidilt“ „indiviidile“	46
Sokratese teadmine: moraalse kavatsuse absoluutne väärtus.....	49
Enese eest hoolitsemine, teiste eest hoolitsemine	53
4. Filosoofia määratlus Platoni „Pidusöögis“	57
Platoni „Pidusöök“	57
Eros, Sokrates ja filosoof.....	59
Isokrates	68

TEINE OSA. FILOSOOFIA KUI ELULAAD

5. Platon ja Akadeemia	73
Filosoofia kui elustiil Platoni Akadeemias.....	73
Hariduslik projekt	73
Sokrates ja Pythagoras	75
Poliitilised kavatsused.....	76
Haridus- ja uurimistöö Akadeemias	78

Platonistlik eluvalik	82
Vaimsed harjutused	84
Platoni filosoofiline diskursus	89
6. Aristoteles ja tema kool.	96
„Teoreetiline“ eluviis.	96
„Teoreetilise“ elu eri tasandid	101
Filosoofilise diskursuse piirid	106
7. Hellenistlikud koolkonnad	112
Üldisloomustus	112
Hellenismi periood.	112
Ida mõjud?	117
Filosoofilised koolkonnad	118
Kokkulangevused ja erinevused: elulaadi valiku esmasus	123
Kokkulangevused ja erinevused: õpetamismeetod	124
Künism	129
Pyrrhon.	132
Epikuurlus	135
Kogemus ja valik	135
Eetika	137
Füüsika ja kanoonika	139
Harjutused	144
Stoitsism	149
Alusvalik	149
Füüsika	151
Tunnetusteooria	154
Moraaliteooria.	156
Harjutused.	158
Aristoteliaanlus	163
Platoni Akadeemia	163
Skeptitsism	166
8. Filosoofilised koolkonnad keiserlikul ajastul	170
Üldisloomustus	170
Uued koolid	170

Õpetamise metoodika: kommentaaride ajastu.	173
Eluvalik.	177
Plotinos ja Porphyrios	181
Eluvalik.	181
Mina tasandid ja filosoofilise diskursuse piirid	187
Uusplatonism pärast Plotinost ja teurgia	193
Filosoofiline diskursus ja tahe traditsioonide vahel	
kooskõla leida	193
Elulaad	195
9. Filosoofia ja filosoofiline diskursus.	197
Filosoofia ja filosoofilise diskursuse mitmemõttelisus.	197
Vaimsed harjutused	204
Eelajalugu.	204
Kehalised ja hingelised harjutused	214
Suhe enesega ja minale keskendumine	216
Askees	216
Mina, olevik ja surm	216
Enesele keskendumine ja teadvuse vaatlemine	225
Suhe kosmosega ja mina laiendamine	229
Mina kosmiline laiendamine	229
Ülaltvaade	233
Füüsika kui vaimne harjutus	235
Suhe teistega	239
Tark	248
Targa kuvand ja eluvalik	248
Filosoofiline diskursus targa kohta	251
Maailma ja targa kontemplatsioon.	257
Kokkuvõte.	259
KOLMAS OSA. KATKESTUS JA JÄTK. KESKAEG JA UUSAEG	
10. Kristlus kui ilmutusfilosoofia	265
Kristluse enesemääratlus filosoofiana	265
Kristlus ja antiikfilosoofia	276

11. Antiikaegse filosoofiakontseptsiooni kidumised	
ja taastärkamised	282
Veel üks kord: kristlus ja filosoofia	282
Filosoofia kui teoloogia teenijanna	283
Mõistuse kunstnikud	287
Filosoofia kui elulaadi kontseptsiooni püsivus	290
12. Küsimused ja perspektiivid	302
 Kirjandus.	314
Kronoloogia	318
 Järelsõna (<i>Toomas Lott, Riin Sirkel</i>).	329
 Nimeloend.	345
Aineloend	352

EESSÕNA

Üsna harva mõeldakse selle üle, mis on filosoofia kui selline.¹ Seda ongi äärmiselt keeruline määratleda. Filosoofiatudengid viiakse enamasti kurssi *filosoofiatega*. Põhiõppe programm pakub neile ikka ja jälle Platonit, Aristotelest, Epikurost, stoikusid, Plotinost ja pärast „pimedat“ keskaega, mida ametlikes programmides liiga tihti eiratakse, Descartes'i, Malebranche'i, Spinozat, Leibnizi, Kanti, Hegelit, Fichtet, Schellingit, Bergsoni ja mõningaid nüüdisfilosoofe. Eksamiks tuleb kirjutada essee, mis näitaks, et ollakse hästi kursis probleemidega, mida see või teine autor oma teooriates püstitab. Teine essee peaks andma tunnistust suutlikkusest arutleda mõne probleemi üle, mis on kvalifitseeritud „filosoofiliseks“, kuna antiikaja või tänapäeva filosoofid on seda üldiselt käsitlenud. Iseenesest polegi selle vastu midagi öelda. Tundub tõesti, et filosoofiast ettekujutuse saamiseks tuleb õppida filosoofiaid. Sellegipoolest ei kattu „filosoofia“ ajalugu filosoofiate ajalooga, kui mõista „filosoofiate“ all filosoofide teoreetilisi diskursusi ja süsteeme. Selle ajaloo kõrval oleks tegelikult põhjust tutvuda ka filosoofiliste käitumisviiside ja elulaadiga.

Käesolevas teoses püüan üldistes joontes kirjeldada just seda ajaloolist ja vaimset nähtust, mida kujutab endast antiikfilosoofia. Lugejal tekib küsimus: milleks piirduda antiikfilosoofiaga, mis jääb meist nii kaugelt? Võiksin talle vastata mitut moodi. Esiteks

---

¹ Märkigem Gilles Deleuze'i ja Félix Guattari raamatut „Qu'est ce que la philosophie?“ (Paris 1991) [ee: Mis on filosoofia? Tlk Anti Saar. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus 2014. – *Tlk*], mis küll vaimult ja meetodilt käesolevast väga kaugelt jääb, ja Alexis Philonenko raamatukest „Qu'est ce que la philosophie? Kant et Fichte“ (Paris 1991), mis Fichte ja Kanti kirjade põhjal esitab väga huvitaval viisil küsimuse filosoofia olemuse kohta. Tähelepanuväärse hulga uurimusi filosoofia määratluse kohta antiikajast tänapäevani võib leida teatmeteosest „Historisches Wörterbuch der Philosophie“, 7: P–Q. Basel 1989, veerg 572–927.

on tegu valdkonnaga, milles ma olen loodetavasti saavutanud teatava pädevuse. Teiseks, nagu on öelnud ka Aristoteles, peab asjades arusaamiseks nägema neid väljakujunemise käigus,² neid peab tabama nende sünnihetkes. Me räägime praegu „filosoofiast“ just seetõttu, et kreeklased leiutasid sõna *philosophia*, mis tähendab „tarkusearmastust“, ning just seetõttu, et kreeka *philosophia* traditsioon kandus üle keskaega ja sealt edasi uusaega. Seega vaatlen ma nähtust tema alguses, teadvustades endale selgelt, et filosoofia on ajalooline nähtus, mis on kunagi ajas alanud ja meie päevini edasi arenenud.

Kavatsen oma raamatus näidata, kuivõrd sügavalt erineb see, millena nähti *philosophia*’t antiigis, sellest, millena filosoofiat harilikult nähakse meie päevil, või vähemalt kuvandist, mis luuakse üliõpilastele nõudmiste tõttu, mis on kehtestatud ülikooliõpetusele. Neile jääb mulje, et kõik filosoofid, keda nad õpivad, on järgemööda, igaüks omal viisil, üritanud välja mõelda mingit uut süsteemset ja abstraktset konstruktsiooni, mis peaks ühel või teisel moel maailma seletama, või vähemalt – kui tegu on tänapäevaste filosoofidega –, et nad on proovinud välja töötada uut käsitlust keelest. Nendest teooriatest, mida võiks nimetada „üldfilosoofiaks“, tulenevad peaaegu kõigis süsteemides doktriinid või moraalikriitilised seisukohad, mis teatud mõttes teevad nii indiviidi kui ka ühiskonda puudutavates küsimustes järeldusi süsteemi üldistest printsiipidest ja soovivad seega valida mingi kindel eluviis, kutsuvad üles mingil kindlal viisil käituma. Kas see eluvalik on ka tõhus, on teisene ja kõrvaline küsimus. Filosoofiadiskursuse huviväljast jääb see välja.

Minu meelest on vale rakendada sellist nägemust antiikfilosoofiale. Mõistagi pole asi selles, et ma eitaksin antiikfilosoofide erakordset võimekust juurelda teoreetilisel tasandil kõige peenemate probleemide üle tunnetusteoorias, loogikas või füüsikas. Kuid see teoreetiline tegevus tuleb asetada teistsugusesse perspektiivi kui see,

---

² Aristoteles, Poliitika [ee: tlk Anne Lill. Tartu: Ilmamaa 2015. Tsitaadid edaspidi selle tõlke järgi. – *Tlk*], I, 2, 1252a 24.

mis vastab tavanägemusele filosoofiast. Kõigepealt, vähemalt alates Sokratesest ei paikne eluviisivalik filosoofilise tegevuse lõpus nagu mingi ripats, vaid hoopis vastupidi, selle alguses, keerulises vastasmõjus teiste eksistentsiaalsete hoiakute kriitilise vastuvõtu, teatud eluviisi ja teatud maailmavaate hõlmava nägemise ja vabatahtliku otsuse enese vahel; ja nii määrab see valik teatud piirini ära doktriini enese ja selle doktriini õpetamise viisi. Seega saab filosoofiline diskursus alguse elulaadi valikust ja eksistentsiaalsest otsusest, mitte vastupidi. Teiseks ei sünni see otsus ega valik kunagi üksinduses: filosoofiat ega filosoofe ei leidu kunagi väljaspool rühma, väljaspool kogukonda, ühesõnaga, väljaspool filosoofilist „koolkonda“, ja just filosoofiline koolkond vastabki esmajoonel teatud elulaadi valikule, teatud eluvalikule, teatud eksistentsiaalsele otsusele, mis nõuab indiviidilt põhjalikku elumuutust, täielikku pöördumist, koguni teatud iha mingil kindlal viisil olla ja elada. Sellest eksistentsiaalsest otsusest tuleneb omakorda teatud maailmavaade ning filosoofilise diskursuse ülesandeks saab niihästi seda eksistentsiaalset otsust kui ka seda maailmavaadet avaldada ja õigustada. Niisiis, teoreetiline filosoofiadiskursus sünnib sellest algsest eksistentsiaalsest otsusest ja viib ka selleni tagasi, niivõrd kui ta oma loogilise ja veenva jõu kaudu, selle toime kaudu, mida ta soovib vestluskaaslasel avaldada, ärgitab õpetajaid ja õpilasi ka päriselt oma algse valikuga kooskõlas elama või kujutab endast justkui teatud eluideaali rakendust.

Niisiis, ma tahan öelda, et filosoofia diskursust tuleb mõista selle elulaadi perspektiivis, mille vahendiks ja väljenduseks ta ühtaegu on, ning järelikult, et filosoofia on tõesti eelkõige elamise viis, mis aga on filosoofia diskursusega tihedalt seotud. Üks selle raamatu põhiteemasid on vahemaa, mis lahutab filosoofiat tarkusest. Filosoofia on üksnes tarkuse ettevalmistav harjutamine. Vale oleks teineteisele vastandada filosoofiat kui teoreetilist filosoofilist diskursust ja tarkust kui vaikivat eluviisi, mida praktiseeritaks hetkest, mil diskursus on täiuse saavutanuna lõpule jõudnud; see oleks skeem, mille pakub Éric Weil, kirjutades:

Filosoof ei ole „tark“ – tal ei ole tarkust (ja ta ise ei ole tarkus); ta räägib, ja isegi kui ta kõne ainsaks eesmärgiks oleks end vaigistada, räägiks ta ikkagi seni, kuni on jõudnud lõpuni, ning väljaspool neid täiuslikke momente, milleni ta on jõudnud.³

Tegu oleks samasuguse olukorraga nagu Wittgensteini „Loogilis-filosoofilises traktaadis“⁴, kus traktaadi filosoofiline diskursus ületab end viimaks vaikivas tarkuses.⁵ Tõepoolest, ühel või teisel moel möönab antiikfilosoofia Platoni „Pidusöögist“ saati, et filosoof ei ole tark, kuid filosoofia ei pea end puhtaks diskursuseks, mis tarkuse ilmumise hetkel peatuks – ta on korraga ja lahutamata nii diskursus kui ka elulaad, diskursus ja elulaad, mis pürgivad tarkuse poole seda iial saavutamata. Kuid on üksiti tõsi, et Platoni, Aristotelese või Plotinose diskursus peatub teatud kogemuste lävel, mis ei pruugi olla veel tarkus, ent millel on justkui tarkuse elmaik.

Samuti oleks vale vastandada teineteisele eluviisi ja diskursust, nagu seostuksid need vastavalt praktikaga ja teooriaga. Diskursusel võib olla oma praktiline aspekt, niivõrd kui see kaldub kuulajale või lugejale mingit toimet avaldama. Mis puutub elulaadi, siis ehkki see ei saa olla puhtalt mõtteline, saab see olla teoreetiline, st kontemplatiivne.

Selguse huvides pean täpsustama, et mõistan sõna „diskursus“ filosoofilises tähenduses, „diskursiivse mõtlemisena“, mis leiab väljenduse kirjas või kõnes, mitte aga tänapäeval levinud tähenduses, „hoiakut ilmutava rääkimisviisina“ (nagu öeldakse nt „rassistlik diskursus“). Peale selle väldin ma omavahel samastamast keelt ja kognitiivset funktsiooni. Selle koha pealt tsiteeriksin Jacques Ruffié valgustavaid ridu:

³ É. Weil, *Logique de la philosophie*. Paris 1950, lk 13.

⁴ Ee: tlk Jaan Kangilaski, Veiko Palge. Tartu: Ilmamaa 1996. Tsitaadid edaspidi selle tõlke järgi. – *Tlk*.

⁵ Selle kohta vt: Gottfried Gabriel, *La logique comme littérature? De la signification de la forme littéraire chez Wittgenstein*. – *Le Nouveau Commerce* 1992, 82–83, lk 84.

Õigupoolest on täiesti võimalik ka ilma keeleta mõelda ja teada, mõnel puhul ehk isegi paremini teada. Mõtlemist tuntakse suutlikkusest määratleda mõistlikku käitumist, mentaalse representeerimise ja abstraherimise võimest. Loom (kes suudab eristada kolmnurkset vormi või objektide teatud kombinatsioone) mõtleb samuti, just nagu väike laps, kes veel ei räägi, või kurtumm, kes pole haridust saanud [...] Kliiniline uurimistöö näitab, et keele võime ja intelligentsuse arenemise vahel puudub korrelatsioon: vaimse puudega inimene võib osata rääkida ja kõnevõimetu võib olla väga intelligentne [...] Normaalselgi inimesel paistavad väljenduslikud võimed teinekord kaalutlemisvõimet lämmatavat. Näib, et suuri avastusi tehakse keelevallast sõltumatult, tuginedes ajus välja töötatud skeemidele [*patterns*].⁶

Rõhutan seda mõtet, sest käesolevas raamatus kohtame olukordi, milles filosoofiline tegevus jätkub hoolimata sellest, et diskursus seda tegevust väljendada ei suuda.

Ma ei kavatse teineteisele vastandada ega teineteisest lahtutada filosoofiat kui elulaadi ja filosoofilist diskursust, mis jääks justkui filosoofiast väljaspoole. Sootuks vastupidi: kavatsen näidata, et filosoofiline diskursus on osa elulaadist. Küll aga tuleb tunnistada, et filosoofi eluvalik määrab ära tema diskursuse. See tähendab, et filosoofilisi diskursusi ei saa pidada mingiteks iseeneses ega iseenese jaoks eksisteerivateks asjadeks ega uurida nende struktuuri sõltumatusena filosoofist, kes nad välja töötas. Kas on võimalik lahtutada Sokratese diskursust Sokratese elust ja surmast?

Järgnevatel lehekülgedel esineb sageli „vaimsete harjutuste“⁷ mõiste. Selle terminiga tähistan ma praktikaid, mis võisid olla füüsilist laadi, nagu näiteks toitumisviis, või diskursiivset laadi, nagu näiteks dialoog ja meditatsioon, või intuiitiivset laadi, nagu näiteks kontemplatsioon, kuid mis kõik olid mõeldud esile kutsuma

---

⁶ J. Ruffié, *De la biologie à la culture*. Paris 1976, lk 357.

⁷ Ka J.-P. Vernant tarvitab seda terminit raamatus: *Mythe et pensée chez les Grecs*. T. 1. Paris 1971, lk 96.

teisendust ja muutust subjektis, kes neid praktiseeris. Muide, ka filosoofiaõpetaja diskursus võis omandada vaimse harjutuse vormi, niivõrd kui seda diskursust esitati sellises vormis, et õpilane võis kuulajana, lugejana või vestluskaaslasena vaimselt areneda ja sisemiselt teiseneda.

Minu tõestuskäigul on kolm etappi. Esimeses etapis visandan sõna *philosophia* kasutamise algusloo ja selgitan, mis tähenduses pruukis seda sõna filosoofilise definitsioonina Platon, kui määratlus „Pidusöögis“ *philosophia* ihana tarkuse järele. Seejärel üritan leida erinevate antiikfilosoofiade iseloomulikke jooni, vaadeldes neid filosoofiaid elulaadi aspektist, mille kaudu jõuan viimaks nende ühiste joonte uurimiseni. Kolmandas etapis proovin välja tuua, mis põhjusel ja mil määral hakati filosoofiat keskajast alates käsitama puhtalt mõttelise tegevusena. Viimaks küsin, kas on võimalik antiikaja filosoofiaideaali juurde tagasi pöörduda. Oma väidete õigustamiseks toetun suuresti antiikfilosoofide endi tekstidele. Arvan, et osutaksin sellega teene ka üliõpilastele, kelle juurdepääs allikatele pole alati lihtne.

Arutluskäigud, mis ma lugejale pakun, on pika antiikfilosoofiatele ja -filosoofidele pühendatud töö vili. Selle töö käigus on mind tugevalt mõjutanud kaks raamatut. Kõigepealt Paul Rabbow' teos pealkirjaga „Seelenführung“⁸ („Hingede juht“, 1954), mis toob välja erinevad vormid, mille need praktikad omandasid epikuurlastel ja stoikutel ja mille teeneks on ka selle pidevuse markeerimine, mis eksisteeris antiikaja ja kristliku vaimsuse vahel, olgugi, et teos keskendub vahest liiga kitsalt vaimsete harjutuste retooriliste aspektide käsitlemisele. Seejärel üks teos mu abikaasalt, kes juba enne minuga tutvumist oli kirjutanud raamatu Senecast ja kreeka-rooma hingeguhtimise traditsioonist,⁹ mis asetas selle stoa filosoofi loomingu antiikfilosoofia üldisesse perspektiivi.

⁸ P. Rabbow, *Seelenführung, Methodik der Exerzitien in der Antike*. München 1954.

⁹ Ilsetraut Hadot, *Seneca und die griechisch-römische Tradition der Seelenleitung*. Berlin 1969 (esitatud doktoriväitekirjana 1965, avaldatud muutmata kujul kaua aega hiljem).